

SORG OG HÅP

Paul Leer Salvesen
Professor dr. philos
Institutt for religion, filosofi og historie
Universitetet i Agder

Jeg har hatt en sterk opplevelse i høst. I 1988 gav jeg ut boken *Etter drapet* som ble den empiriske delen av mitt dr. philos arbeid fra Det juridiske fakultet i 1991. Boken bygger på intervjuer med 13 norske menn som var dømt for drap. De var trukket tilfeldig ut blant omtrent 130 som sonte drapsdommer i de to landsfengslene i Oslo på den tiden. De satt inne på lange dommer, og alle de 13 tilfeldig valgte mennene, sa ja til intervjuer, flere samtaler med hver. Her delte de sine tanker om skyld og soning med meg. Denne boken kom også ut i andre land, og i et av disse landene har 6 drapsdømte menn hatt studiegruppe over min gamle bok nå i 2016. De fikk tillatelse fra fengselet til å invitere meg for å gi sin tilbakemelding.

Jeg reiste, og sjelden har jeg vært mer nervøs foran et møte med mine lesere. Et annet land, nesten en generasjon siden. Ville de kunne følge refleksjonene i boken? Om de kunne! Vi satt der rundt et bord med kaffe og vann, sikkerhetsklarerte og innelåste, og vi pratet i timevis. De fortalte at de kjente seg igjen på hver side i boken, og de spurte hvordan jeg og de norske mennene kunne finne ord og språk til de følelsene og erfaringene de gjorde nå 25 år etter, i et annet land?

Ja, hvorfor? Grunnen må jo være at alt ikke er relativt likevel. Det er noen temaer, kall det gjerne eksistensialer som lar seg gjenfinne på tvers av kulturelle og tidsmessige forskjeller. Vi snakket om skyld, og om hvor forferdelig det kan være å måtte spørre "hvem er jeg når jeg kunne gjøre noe så forferdelig?" Vi snakket om sorg, og jeg fortalte dem at boken opprinnelig skulle hete "Sorgen etter drapet". Ja, nettopp, gjerningspersonens sorg, den sorgen det er så vanskelig å snakke om for oss andre. Den sorgen så få forskere og journalister har beskrevet.

Selvsagt sørger offeret etter voldshandlinger, familie, venner og kolleger etter et drap. Men den andre sorgen, eksisterer også, sorgen hos den som har gjort noe forferdelig, kanskje til og med mot det menneske han var aller mest glad i og knyttet til. Dette fortalte de 13 norske mennene utførlig om i min undersøkelse fra 1988, og dette kjente lesegruppen i fengselet i 2016 igjen. De kjente det altfor godt igjen.

De kjente også igjen spørsmålene om menneskesyn som de drapsdømte stilte: Jeg stod foran speilet, så på bildet av meg og spurte: Er jeg slik som det jeg gjorde? Eller: Jeg tenkte: Bare et monster kan gjøre noe slikt, er jeg da et monster? De kjente igjen de forferdelige spørsmålene om identitet, om person og gjerning, om det er mulig å være og å bli noe annet. De kjente igjen fortellingene om personer som så noe annet enn en drapsmann i ansiktene deres: En mor som så en sønn, en datter som så en far.

Vi snakket også om håp, om antropologier som ikke opererer med håpløse menneskesyn, og om i hvilken grad det finnes muligheter for vekst og endring, muligheter for å sørge og vokse seg fri. Ikke helt fri, korrigerer de meg. Den vil alltid være der, skylden, fordi det ikke lar seg gjøre om. Men likevel: Det er muligens håp om å kunne legge ting bak seg og starte på nytt.

Slik tenker jeg fortsatt, en naiv humanist av en nordmann som studerte teologi og kriminologi på 1970-tallet og som ble voldsforsker og etiker på 1980-tallet. Dette var tiår med optimisme både på makronivå og mikronivå, og jeg fikk Nils Christie som min

veileder i undersøkelsen om de drapdømtes refleksjoner. Og et mer håpefullt menneske har vel ikke norsk samfunnsvitenskapelig forskning noensinne fostret!

Mens jeg skriver dette, leser jeg om at den filippinske presidentens oppfordring til utenomrettslige henrettelser av narkolangere og annet pakk, foreløpig er blitt fulgt opp omtrent 3000 ganger. Drap av mistenkte kriminelle, uten etterforskning og dom. Jeg leser om de nye oversiktene over henrettelser i USA, Iran, Saudi-Arabia. Kina gir ikke ut slikt. Dødsstraff etter en eller flere rettssaker er litt bedre enn likvidering, men bare litt. Jeg slutter ikke å undre meg over hvordan en demokratisk stat som er tuftet på kristne og humanistiske verdier, kan drepe sine borgere med fullt overlegg, planlagt over måneder og år. Det er jo bare mulig hvis en utstyrer seg med håpløse menneskesyn.

Flere av de jeg intervjuet for 25 år siden, og i min lesegruppe i 2016, ville vært drept uten dom på Filippinene og med dom i USA. Nå vi i Europa har avskaffet dødsstraffen og endret vårt straffesystem til noe som også skal inneholde muligheter for rehabilitering og vekst, betyr det at vi har endret selve menneskesynet: Det er håp for alle, er europeere forpliktet til å si!

Visst er det lettere å håpe for noen enn for andre. Det finnes CV-er som er så tunge at det skal mye til å kunne skrive en ny. Men det er mulig. Og en ting er jeg helt sikker på: Alle mennesker trenger noen som håper for seg, når en selv kanskje ikke lenger har så mye håp igjen. Jeg har møtt noen slike i alle mine år i kontakt med fengsler og psykiatri, noen fengselsbetjenter og lærere, en og annen prest, psykolog, lege, sosialarbeider. Jeg har møtt mennesker som har en ufattelig kapasitet til å tro på og håpe for andre. Jeg vil gjerne kalle dem for noe annet enn alle disse profesjonelle navnene. Jeg kaller dem «ledsagere for mennesker i sorg». For når en er langt ute, enten på grunn av noe en selv har gjort, eller noe andre har gjort mot en, eller sykdom som kommer, eller de tusen grunnene som kan være der for traumatisering, trenger en folk ved siden av seg: Ledsagere for mennesker i sorg.

Ofte er det familie og venner. En av de drapdømte jeg intervjuet i denne gamle boken som plutselig ble så ny og levende for meg, sa det slik: "Vet du hvilken kvinne det tenkes mest på her inne i fengselet?" Jeg rakk ikke å svare, og ville nok svart feil. "Det er mor det. For de aller fleste." Ja, mødrene, som nesten aldri slutter å håpe, men som på sin kant kan ha en ensom sorg som det er få de kan dele med.

Boken og intervjuundersøkelsen *Etter drapet* fra 1988 var min svenneprøve som forsker, og det desidert viktigste FOU-arbeidet jeg har gjort. Det var sterkt å møte lesere med drapdommer som kunne ta det i bruk 28 år etterpå, i et annet land, i en annen kulturell kontekst.